

и всю печаль забывше,
и скорбь іудейска страха отвергыше,
святымъ духомъ осѣнившесе,
въскрєсеніе Христово ясно проповѣдають.

Нынѣ солнце красуяся
къ высотѣ восходитъ,
и радуяся —
землю огрѣваетъ.

Взиде бо намъ отъ гроба праведное солнце Христось
и вся вѣрующая ему — спасаетъ.

Нынѣ луна съ вышняго съступивше степени ¹
болшему свѣтилу честь подаваетъ.

Уже ветхый законъ, по писанію, съ суботами преста ²,
и пророки Христову закону съ недѣлею честь подаетъ.

Нынѣ зима грѣховная покаяніемъ преста есть ³
и ледъ невѣрія благоразуміемъ растаяся.

Зима убо языческаго кумирслуженія апостольскимъ ученіемъ
и Христовою вѣрою преста естъ,

ледъ же Фомина невѣрія показаніемъ Христовъ ребрь растаяся.

Днесь весна красуется
оживляюши земное естество;
бурніи вѣтри, тихо повѣвающе,
плоды гобзуютъ ⁴
и земля сѣмена питающе
зеленую траву ражаетъ.

Весна убо красная — вѣра естъ Христова,
яже крещеніемъ поражаетъ челоувѣческое пакымество ⁵;
бурніи же вѣтри — грѣхотвореніи помысли,
иже покаяніемъ претворшесе на добродѣтель
душеполезныя плоды гобзуютъ;
земля же естства нашего
акы сѣмя слово божіе прїимши
и страхомъ его присно болящи ⁶
духъ спасенія ражаетъ.

Нынѣ новорождаеміи агници и унци ⁷
быстро путь перуши ⁸ скачють,
и скоро къ матеремъ възвращающесе веселяться,
да и пастыри свиряюще ⁹ веселіемъ Христа хвалять.

Агнця глаголю кроткыя отъ языкъ люди ¹⁰,
а унца — кумирслужителя невѣрныхъ странъ,
иже Христовымъ вѣчеловѣченіемъ,
и апостольскимъ ученіемъ,

¹ Зійшовши з видого ступеня, дае честь і місце більшому свѣтилу.

² Скінчив свое, разом з суботою, як каже писаніе, і словами про-
років (які се провіщали), передає честь Христовому закону і принесє-
ній ням неділі.

³ Позбулись зими — гріхів, через каєння в пості.

⁴ Родять.

⁵ Відроджує чоловіка в новім естві.

⁶ Завсїди відчуваючи страх перед царушенням божого слова, по-
роджують дух спасення.

⁷ Бички.

⁸ Швидко бігючи.

⁹ Гоаячи на свірелях.

¹⁰ Покірних людей-поган.

и чудеса
скоро по законъ емшеса
къ святѣй церкви възвратившеса
млеко ученія ссутъ,
да и учителя Христова стада о всѣхъ молящеса
Христа Бога славлять,
вся, волки а агныца — въ едино стадо собравшаго.

Нынѣ древа лѣторосли испушаютъ
и цвѣты благоуханія процвѣтають,
и се уже ограды ¹ сладкую подавають воню
и дѣлатели съ надежею тружашущеса
плододавца Христа призываютъ.

Бѣхомъ бо преже акы древа дубовная,
не имуще плода,—
нынѣже присадися ² Христова вѣра въ нашемъ невѣрнѣ,
и уже держашеса корене Іесеева
яко цвѣты добродѣтели пушаюче,
райскаго пакибытья о Христвѣ ожидаемъ ³.

Нынѣ ратан слова | словесная уньци | къ духовному ралу | приво-
дяще и крестное рало | въ мысленныхъ браздахъ | погружающе и
бразду покаянія | прочертающе ⁴
сѣмя духовное | всыпающе
надежами будущихъ благъ веселятся.

Тут знов, як заспів, що відкриває другу серію сих обра-
зів, повторюється та ж строфа, яку ми вже бачили на по-
чатку:

Днесъ ветхая конецъ пріяша, и се быша вся нова, възкресенія ради.
Нынѣ рѣкы апостольскыя наводняются,
и язычныя рыбы ⁵ плодъ пушаютъ,
и рыбаи глубину божія въчеловѣченія испытываше,
полну церковную мрежу ловитвы обрѣтають.

Рѣками бо, рече пророкъ, разсядется земля,
узрятъ и разболѣяться нечестивіи людие ⁶.

Нынѣ мнишьскаго образа трудолюбивая бчела ⁷
свою мудрость показуши вся удивляеть,
яко же бо они ⁸ въ пустыняхъ самокорміемъ живующе,
ангелы и челоуѣкы удивляють,
и си на цвѣты излетающи,
медвенныя соты стваряеть,
да челоуѣкомъ сладость и церкви потребная подастъ.

Нынѣ вся доброгласныя птица | церковныхъ ликовъ | гнѣздящеса
веселятся —
и птица бо, рече пророкъ | обрѣте гнѣздо себѣ | олтаря твоя,
и свою каяждо поюши пѣснь, | славить Бога | гласы немолчными
і т. д.

¹ Города.

² Засадилася.

³ Поправляю: замѣсть «ожидаютъ» — і упускаю дальшу фразу, підозриваючи її неповноту.

⁴ Словесні орачі, запрягаючи словеснихъ бичківъ в духовне рало заглиблюючи рало Христа в борозні мислі, проводять борозни покаяння.

⁵ Рыби — себто «явики» (поганські народи).

⁶ Свѣй двѣстихъ дехто вважає за додаток.

⁷ Бджола.

⁸ Монахи.

Вернувшись в сім ряді образів до «поновлення празника», автор робить перехід до другої теми, зв'язаної з сим днем,— Фоминого упевнення в воскресенні Христа:

«Взьдемъ нынѣ и мы, братіє, мисльно в Сіонскую горницю,
яко тамо апостоли събрашася».

В формі діалогу між Христом і Фомою, значно розширеного і прикрашеного риторськими окрасами (див. нижче), оповідається переконання Фоми. По сім слово закінчується покликом до слухачів — поклонитися і прославити воскресшого.

Слово на велику п'ятницю (в іншій редакції — слово в неділю мироносиць) представляє собою сполучення кількох похоронних плачів, похоронний антифон, дуже замітний своєю ритмічною будовою. Автор пригадує службу тілу розп'ятого, і спочатку описує горе матері при хресті:

Твар болізнає зо мною, сину, влячи твоє несправедне
умертвлення!

Горе мені, чадо, мій світе і творче тварям,
що нині оплакати мені?
чи заушенія,
чи за ланиту ударенія
і по плечам біенія,
узи темниці і заплевання святого твого лица,
що воно від беззаконних за благо прийало?

Горе мені, сине, неповинний ти був поруганий і на хресті вкусив
смерть.

Як тебе терном вінчали
і жовчею з оцтом напоїли
і ще й пречисті ребра копієм пробили!
Ужаснулося небо і земля трепеще,
юдейського не терплячи дерзновения.
Сонце померкло і каміння розпалось,
жидівське окаменіння являючи.

Виджу тебе, миле чадо моє, на хресті нагого висящого,
бездушного, беззрачного, не імушого виду ні доброти,
і гірко уязвляюся душею,
і хотіла б з тобою умерти,
не терплю бо бездушним тебе видіти.
Радость мене відтепер ані доторкнеться,
бо світ мій, надія і життя, син і Бог, на дрві угає!

Де ж, чадо, благовіствування,
що мені Гавриїл глаголав:
Радуйся обрадована,
з тобою Господь!
Царем тебе і сином вишняго називала,
спаса мирові,
животворця всім,
гріхів потребителя.
Няні ж бачу тебе як злодія,

між двома повішеного розбійниками,
і копієм в ребро прободеного мерця,
і через се гірко змагаю,
не хочу жити,
але випередити тебе в аді,—
нині мого чаяння,
радості й веселія
позбавлена я!

Горе мені дивним породом я не боліла так, як нині, владико!
Ростерзуюсь утробою, видячи тіло твоє прибите до дерева!
Преславне було твоє рождество, Ісусе,
і нині страшне умертвлення!
Один з незасіяної пройшов ти утроби,
цілими печаті зберіг мого дівства,
і матір'ю мене свого воплощення показав
і знов дівою заховав!

Знаю твоє за Адама постраждання,
але ридаю, душевною обнята горестю,
дивуючись твого таїнства глибині.

Слухайте небеса,
і море з землею почуйте моїх сліз ридання!
От творець ваш від священників страсць приймає,
Один праведний за грішників і беззаконників убитий!

Днесь постигло мене Симеонове проречення —
Копіє мою нині проходить душу,
Твоє від воїнів видячи поругання!

Горе мені, кого до плачу призову,
чи з ким сліз моїх розлию потоки?
Всі тебе залишили, родичі і друзі,
Твоїх, Христе, уживши собі чудес!
Де сих сімдесятьох учеників,
або де верховні апостоли?
Один тебе лестю фарисеям предав,
інший, зі страху, перед архіереями з клятвою одвергся:
— Не анаю тебе, чоловіка!
Одна я, Боже мій, раба твоя, ридаючи предстою
з хранителем твоїх слів,— улюбленим наперсником.

Горе мені, Ісусе,
дороге мені ім'я!
Як стоїть земля,
чуючи тебе на собі на хресті висящого,
що на водах її [землю] з початку оснував,
що многих сліпців просвітив
і мертвих словом воскресив —
твого божества мановенням!

Прийдіть, видьте божого суду таїнство —
Як все ожививший проклятою умертвився смертю!

Йосиф надходить, почувши сей плач, і мати благає його
йти до Пілата, просити тіло. Йосиф не вимовляється, іде

до П'їлата і в довгій мові, яка являється теж похоронним плачем, просить видати йому тіло Христове:

Дажь ми, о ігемоне,
тѣло страньнаго оного Ісуса,
роспятаго межю двѣма разбойникама,
оклеветанаго отъ архіерей,
завистію поруганаго отъ воинъ бес правды!

Дажь ми тѣло оного Ісуса,
егоже сыномъ божіимъ нарицахуть книжъници
и царемъ повѣдаху фарисей,
ему же ты повель надъ главою дѣску прибити, імущю писаніе:
"се естъ Сынъ божій и царь Израилевъ!" і т. д.

Одержавши Хрестове тіло, Йосиф з Никодимом ховають його, і Йосиф «вопіє» над ним:

Солнце не заходяй, Христе, творче всѣмъ и тваремъ Господи,
Какъ пречистѣмъ прикоснуса тѣлѣ твоємъ,
неприкосновенну ти суццю небеснымъ силамъ,
служащимъ ти страшно?
Кацѣми ж плащаницами обію тя,
повивающаго мѣглою землю
и небо облакы покрывающаго?
Или како воня возлѣю на твое святое тѣло,
ему же дары съ вонями персьстїи принесеше цари,
яко богу поклоняхуса,
прообразующе твое за весь миръ умерщвленіе?
Кыя ли нагробныя пѣсни исходу твоему воспою,
емуже въ вышнихъ немольными гласы серафимы поють?
Какъ ли понесу ти на мою перстьною руку
носящаго тварь всю невидимаго Господа?
Какъ ли въ моемъ худѣмъ положю тя гробъ
небесный кругъ утвердившаго словомъ
и на херовимѣхъ съ Отцемъ и съ Святымъ почивающаго Духомъ!

Слово на вознесєннѣ, навпаки, описує триумф Христа. По короткім догматичнім виясненні і наведенні пророцтв автор переходить до властивої теми — змалювання Христо-вої слави, «яже быша на горѣ Елеоньстѣй»:

тамо бо ангельскыя силы и архангельскыя воинства:
ови облакы крылы вѣтрными приносятъ на възятіе отъ земли
Христа Бога нашего,

другїи же престоль херовимьскый готовятъ,
Бог-отець жьдетъ, егоже прежде имѣ въ недрѣхъ¹ съ собою,
Дух же святыи велитъ всѣмъ ангеломъ его:
"възмите² врата небесная, да възидеть царь славы!"
Небеса веселяться своя украшающа свѣтила...
земля радується, видящи на себѣ Бога явственно ходяща,
и вся тварь красується отъ Елеоньскыя горы просвѣщаема і т. д.

¹ В лоні своім.

² Розчиніться.

Автор прославляє Елеонську гору, доводячи її більшу святість від гори Синайської, і переходить до самого вознесення:

Світить Елеон як сонце,
святих чини з Христом на собі
маючи,
і за громами й блискавицями
пророчі чуються голоси,
що радісно ликовствують,
глаголючи:
вознесися на небеса, Боже,
поєм і воспоем сили твої!
Ангели всі підшають, глаголючи:
воскликніть Богові, вся земля,
пойте же ще імені його!
Патріархи починають піснь:
Се Бог наш возносився,
помиривши обоє в однім,
сполучивши земних з небесними!

Преподобні голосять:
Вознесися на небеса, Боже,
По всій землі слава твоя!
Праведниці "велегласують":
вознесись, судящий землю,
аби й нам в світі лиця твого,
Господи, йти!
Давид же, як старійшина "лнків"
[хорів],
уясняючи пісенні голоси, глаголе:
Всі язики заплещіть руками,
кликніть Господеві голосом
радісті:
най зійде Бог в воскликновенні
і Господь в голосі труб!
Всіх же голос закінчує Павел,
глаголючи:
Хто зійде на небеса,
Христа звести і т. д.

Тут і язичеська церква, «ставши невістою Христа» і бачучи його, як він злітає на небо, тужить і, стогнучи, від серця кличе з Соломоном — слова пісні пісень: «Уязвена аз есмь, женише небесний» і т. д. Апостоли нагадують не забути їх і прислати їм Св. Духа. Христос благословляє їх і підіймається на небо на «облаку світлім», на крилах вітряних, і акція переноситься на небо.

Перед Христом поспішають ангельські сили, «зі страхом і радістю», щоб відчинити йому ворота небесні. «Вишні вратники», сторожі воріт, не пускають, кажучи: «Се ворота Господні, ніхто земний сюди не проходить, нам то наказано Богом, інакше бути не може». Ангели оповідають їм історію Христового діла, але ті таки не годяться услухати нікого, як тільки слова божого. Тоді приходить сам Христос і каже відчинити ворота. «І пізнавши голос Господень, всі сили небесні впали і поклонились, глаголючи:

— Хоч не бачили ми тебе, владико, як сходиш,
але поклоняємось, коли ти виходиш у славі!
І Дух Святий, назустріч вийшовши,
уводить рівного йому Сина божого і, честь відаючи, глаголе:
— Най же поклоняться йому ангели божі!
Сам же Бог-отець проголосив грядущому в плоті:
— Син мій еси ти, сядь одесную мене,
се престол твій, Боже, од віку до віку,
твоя небеса і твоя єсть земля,
кінці її ти основав.

Посадивши сина на престолі, Отець вінчає його, коронує вінцем од каменя дорогого, помазує по слову Давидовому. Радість наступає загальна на небі і землі, і всі приймають дари від нового владики:

Даєть Отцю принесенную нмъ въ жертву плоть,
посилаєть апостоломъ святыи духъ,
въводитъ душа святыхъ пророкъ въ небесное царство,
раздѣляєть своимъ угодникомъ горняго града обители,
отверзаєть праведникомъ рай,
вѣнчаєть страдавшая за нь мученики,
посилаєть страсотерпцемъ чудесь благодать,
даєть святителемъ душеполезная прошенія,
отпушаєть грѣшникомъ прегрѣшенія і т. д.

Сі вичислення взагалі становлять, як бачимо, улюблену манеру ритора. В тім же роді маємо вступ до першого слова, на вербну неділю:

Велика и ветха сокровища,
дивно и радостно откровеніе,
добра и силна богатства,
нескудно ближнимъ даєми дарове,
славна и честна дому искусни строители,
обилии и преполнени царскыя трапезы мнози останци
— отъ нихже нищии препитаєми бывають.

І потім подібний же фінал:

Прїидѣте, поклонимся ему и припадемъ, яко и блудница
мыслении пречистии того лобзающе нозѣ.
Останемся якоже и она злыхъ дѣлъ.
Излѣемъ яко миро на главу его вѣру и любовь нашу.
Изыдемъ любовію, яко и народи, въ срѣтеніе ему.
Слонимъ гнѣводержаніе яко і вѣтви.
Постелимъ ему яко и ризы добродѣтели.
Вскликнемъ молитвами и безлобіємъ яко младенци.
Предидемъ милостынями къ нищимъ.
Въслѣдуємъ смиреніємъ и постомъ, бдѣніємъ і блаженнымъ
покаяніємъ,
и не погубимъ труда четьредесятидневнаго поста, в няже
подвизахомся,
очищающеса отъ всякія скверны.

Часом при тім пильно додержується паралелізм виразів і римовані закінчення, які роблять ритм ще виразнішим. В слові на Пасху:

Вчера съ разбойникомъ сраспинахомъся,
днесь съ тобою совоскресохомъ.
Вчера съ Логгиномъ възвахомъ въистину Сынь Божій еси ты,
днесь съ ангелы глаголемъ: въистину воскресе Христось!
Вчера съ креста съ Никодимомъ снимахомъ тя,
днесь съ Магдалинею възкресша видимъ тя.

В неділю мироносиць:

И хотѣла быхъ съ тобою умерети,
не терплю бо бездушна тебе зрѣти.
Днесъ Симеоне постиже мя прореченіе,
копие бо мою нинѣ проходитъ душу,
твоего отъ воинъ ярящи поруганія.

В слові о розслабленім:

Утрьуду болѣзнь клѣщитъ мя,
вѣнѣуду досадами укоризньникъ стужаю си,
отъ всѣхъ бо пльваніе слинь покрываєтъ мя
двое сѣтованіе ообѣдержитъ мя,
гладь лаче недуга преодолаєтъ ми.

Слово на собор. св. отець містить м. ін. таку інвективу на Арія, що нагадує звісний лист запорожців до султана (може бути, що він таки й розширений пізнішими переписувачами):

Слыши Арію,
безглавный звѣре,
нечистый душе,
оканьний человекъ,
новый Каине,
нераскаемый грѣшныче,
неукротимый на Христова овчата
безобязанный святяга вѣры
разорителю,

второй Іудо,
плотяный демоне,
прелестный змію,
церковный всѣми вѣдомый тати,
необратный разбойниче,

и хотящимся спасти пакостьниче,
божий враже и сыну погыбели!

Велику роль як артистичний засіб грає у Кирила передача евангельського чи біблійного оповідання в драматичній формі. Історія випробування Фоми викладається в формі діалогу: коротка евангельська розмова розширюється в цілий ряд паралельних фраз, з котрими Христос звертається до Фоми:

Принеси руку твою и виждь прободеніе ребръ моихъ
и вѣруй, яко самъ азъ есмь,
мене бо и преже тебе патріарси і пророци разумѣвше,
вѣрваша моему вочеловѣченію.
Испытай первое Исанно о мнѣ писаніе
коліємъ бо, рече, въ ребра прободенъ бысть,
и изиде кровъ и вода.
Въ ребра прободенъ быхъ,
да ребромъ падша Адама вѣскресихъ,
а тебе ли невѣрующа ми презрю?
Осязай, яко самъ азъ есмь...
Вѣруй ми, Фома, і познай мя і т. д.

І потім так само Фома відповідає: